

РАЗЛИКОВАЊЕ ИЗМЕЂУ БОРАЦА И НЕБОРАЦА У МЕЂУНАРОДНОМ ХУМАНИТАРНОМ ПРАВУ

Апстракт: Разликовање између бораца и небораца има посебан значај у међународном хуманитарном праву, јер се за тај статус везују одређена права, обавезе и заштита учесника у оружаним сукобима. Борци су припадници оружаних снага који директно учествују у непријатељствима и постају ратни заробљеници када падну под власт непријатеља. Њихове основне обавезе су да поштују правила међународног хуманитарног права и да се разликују од цивилног становништва. Санитетско и верско особље у саставу оружаних снага нема статус бораца нити право да непосредно учествује у непријатељствима и зато не сме бити предмет напада. Уколико падну под власт противника, нису ратни заробљеници и имају право да наставе обављање своје професије. Као неборци сматрају се лица која припадају оружаним снагама или их прате ради обављања служби које су неопходне за успех борбених дејстава. Њихов положај у међународном хуманитарном праву налази се између цивила и бораца, пошто немају право да узимају учешће у војним операцијама и не смеју бити предмет напада, али постају ратни заробљеници ако падну под власт противника. Други учесници у оружаним сукобима непосредно укључени у вршење непријатељстава, као што су ипијуни и плаћеници, не сматрају се борцима нити им је признато право да буду ратни заробљеници и уживају заштиту која из тог статуса произилази по међународном хуманитарном праву.

Кључне речи: борац, неборац, санитетско и верско особље, ратни заробљеник, цивилно становништво, ипијун, плаћеник.

I УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Све до краја XVIII века у обичајном међународном ратном праву није се правила разлика између бораца и лица која нису учествовала у оружаном борби. Рат се водио између целих народа, па се према цивилном становништву поступало једнако непријатељски као и према наоружаним противницима. Тек након објављивања дела „Друштвени уговор” Жан Жака Русоа почиње да сазрева свест о потреби разликовања између бораца и оних који не учествују у борби¹. У складу са тим постепено се изграђују правила ратног права која вршење ратних аката ограничавају у персоналном смислу. Право на вођење борбе оружјем припада само одређеном кругу лица и то једино против исте категорије лица противничке стране². Та лица сматрају се борцима и у најширем смислу речи обухватају све припаднике оружаних снага који су овлашћени да употребљавају оружје, односно да непосредно учествују у непријатељствима.

Граница између категорије бораца и цивилног становништва мењала се током развоја правила међународног ратног права. Савремени појам борца резултат је компромиса између два супротна гледишта о персоналном домену примене ових правила. На једној страни налазиле су се велике државе са добро опремљеним оружаним снагама које су се залагале за стриктну и јасну идентификацију бораца. Њихов је интерес био да се што више ограничи круг особа које имају право учешћа у оружаном борби, сматрајући да ће тако лакше моћи да сломају отпор војно слабијих држава. Насупрот томе, мање и средње земље су захтевале да се прошири број лица

---

¹ У том делу, које је објављено 1762. године, Русо пише: "Рат, дакле, није однос између човека и човека, већ однос између државе и државе у коме су приватна лица само случајно непријатељи, али не као људи, не чак ни као грађани, већ као војници, не као припадници отаџбине, већ као њени браниоци. Коначно, свака држава може имати за непријатеља само друге државе, а не људе, јер се између разноврсних ствари не може успоставити никакав правни однос". Из тога он закључује да се против војника може борити само док се они боре, тако да када одложе оружје "они постају само људи" и њихови животи морају бити поштеђени (видети: Жан Жак Русо, Друштвени уговор (превод), Београд, 1993, стр.31).

² J.Andrassy, Међународно право, Загреб, 1976, стр.578.

којима ће се признати статус борца, будући да нису располагале моћним професионалним оружаним снагама, већ су своју одбрану заснивале на општенародном отпору³. Еволуција персоналног подручја примене правила ратног права кретала се од прилично рестриктивног концепта борца у Хашком правилнику о законима и обичајима рата из 1907. године⁴, преко нешто шире концепције прихваћене у Трећој женевској конвенцији о поступању са ратним заробљеницима из 1949. године⁵, све до широког и флексибилног појма борца који је свој израз нашао у Допунском протоколу I уз Женевске конвенције из 1977. године.⁶

Поред бораца који су, *per definitionem*, припадници оружаних снага овлашћени да непосредно учествују у непријатељствима, постоје још неке категорије учесника у оружаном сукобу који немају статус борца. На првом месту то је санитарско и верско особље које се налази у саставу оружаних снага, али нема право да узма директно учешће у непријатељствима. Другу категорију чине неборци, тј. лица која редовно прате оружане снаге, али се не сматрају њиховим припадницима. То су заправо лица која се налазе на служби у оружаним снагама. И коначно, постоје лица која директно учествују у борби и употребљавају оружје, али им се не признаје статус борца. Овде спадају шпијуни и плаћеници који се понекад називају и непривилегованим борцима или борцима на сопствени ризик.

II ПОЈАМ БОРЦА

У кодификованом међународном хуманитарном праву дуго времена није постојала јасна и прецизна дефиниција бораца. Овај појам одређиван је посредним путем и то везивањем за друге категорије учесника у оружаним сукобима. Отуда се све ове дефиниције могу означити као посредне, будући да појам борца одређују

---

³ Више о томе. З.Вучинић, Међународно ратно и хуманитарно право, Београд, 2006, стр. 140-141.

⁴ За текст: Извори међународног хуманитарног права, Београд, 1999, стр. 270-278.

⁵ Службени лист ФНРЈ, бр. 24/50.

⁶ Службени лист СФРЈ, Међународни уговори, бр. 16/78.

посредством неких других појмова. Тек са усвајањем Допунског протокола I из 1977. године, појам борца је на терену писаног међународног хуманитарног права први пут изричито и непосредно дефинисан.

1. Посредне дефиниције

Постоје два типа посредних дефиниција. Код једног, појам борца се одређује преко ширег појма оружаних снага, док је за други карактеристично да је се он везује за статус ратног заробљеника. Прву врсту дефиниције садржи Хашки правилник о законима и обичајима рата из 1907. године. Други тип посредне дефиниције може наћи у у Трећој женевској конвенцији о поступању са ратним заробљеницима из 1949. године.

Хашки правилник у члану 1 прави разлику између редовних и ванредних оружаних снага. У редовне оружане снаге или војску спадају све војне копнене, поморске и ваздухопловне јединице, као и милиција и добровољачки одреди (тзв. народна војска) под условом да национално законодавство прописује да они улазе у њен редован састав. Уколико, пак, милиција и добровољачки одреди не улазе у састав редовних оружаних снага, они се сматрају ванредним оружаним снагама ако испуњавају следеће услове:

- прво, да на челу имају лице одговорно за своје подчињењене;
- друго, да имају стални знак за разликовање који се може распознати на удаљености;
- треће, да отворено носе оружје; и
- четврто, да се приликом операција придржавају закона и обичаја рата.

Из наведених одредаба Хашког правилника произилази да се борцима у међународном ратном праву сматрају сви припадници војске, тј. регуларне армије, као и припадници милиције и добровољачких одреда који испуњавају предвиђене услове⁷. Међутим, на

---

⁷ Ови услови су по први пут кодификовани Бриселском декларацијом из 1874. године која, међутим, због нератификације од стране држава, никада није ступила на снагу; за њен текст видети: D.Schindler, J.Tomas, *The Laws of Armed Conflicts. A Collection of Conventions, Resolutions and Other Documents*, Leiden, 2004, pp. 22-28.

захтев мањих и средњих држава појам оружаних снага у овом документу делимично је проширен. У категорију оружаних снага, наиме, укључено је и становништво неокупиране територије које се услед непријатељског надирања спонтано подигло на оружје у циљу пружања отпора, а није имало могућност да се организује као редовна оружана снага, под два услова:

најпре, да отворено носи оружје; и
друго, да поштује законе и обичаје рата⁸.

Овде се заправо ради о општем или народном устанку (*levée en masse*) који се подиже на неокупираној територији против непријатеља који врши инвазију. Уз то, неопходно је да се устанак подиже самоиницијативно, а не уз претходну организацију и руководство државне власти⁹.

Хашким правилником је остало нерешено питање положаја становништва које се дигло на устанак пошто је непријатељ већ окупирао територију¹⁰. Другим речима, није регулисан статус припадника покрета отпора, односно партизана на окупираној

---

⁸ Члан 2 Хашког правилника. Више о томе. М.Вучинић, Домашај члана 2 хашког Правилника о законима и обичајима рата на копну у условима савремених ратова, Југословенска ревија за међународно право, 1967, бр.1-3, стр.121.

⁹ Институт *levée en masse* први пут је формулисан у чл. 9 поменутог Бриселске декларације који прописује: "Становништво неокупиране територије које се приближавањем непријатеља спонтано дигне на оружје против нападачких трупа немајући времена да се организује, сматраће се учесником у рату ако поштује законе и обичаје ратовања" (за текст видети: D.Schindler, J.Tomas, op.cit. p.24). У истом садржају и форми ова установа појављује се у Оксфордском приручнику о законима и обичајима сувоземног рата који је израдио Институт за међународно право 1880. године. Хашки правилник је донео једну значајну новину, уводећи као други услов захтев за отвореним ношењем оружја чиме је тест општег устанка знатно пооштрен.

¹⁰ У теорији је много пре усвајања Хашког правилника заговарано признање статуса бораца устаницима на окупираној територији. Тако је још почетком друге половине 19. века Опенхајм писао да треба признати легалан статус устаницима уколико су они војно организовани и дисциплиновани (L Oppenheim, System des Völkerrecht, Stuttgart, 1886, p.238). На линији таквог размишљања био је и наш међународни правник Гершић који сматра да својство легитимног непријатеља треба признати народу који подигне устанак на територији која је припојена другој држави уколико му та држава није пружила легитимно задовољење интереса (Г.Гершић, Право освајања и плебисцит, Летопис Матице српске, Нови Сад, 1881, стр.66).

територији. По слову Хашког правилника устаници на већ окупираној територији нису имали својство оружаних снага, па им самим тим ни посредно није био признат статус бораца у међународном ратном праву, будући да се у то доба герилски начин ратовања сматрао забрањеним¹¹.

Женевске конвенције о заштити жртава рата из 1949. године суштински не мењају приступ дефинисању појма борца. Као и у Хашком правилнику, ни у овим документима нема изричите одредбе о томе ко се сматра борцем у смислу међународног хуманитарног права. Уместо тога, Трећа женевска конвенција одређује која лица имају статус ратног заробљеника. Међутим, да би неко лице имало статус ратног заробљеника оно мора у моменту када падне под власт непријатеља имати статус борца. И овде је, дакле, реч о посредној дефиницији борца, али не више преко појма оружаних снага, већ посредством категорије ратног заробљеника.

Трећа женевска конвенција у члану 4 таксативно набраја лица које имају статус ратног заробљеника. Према тој одредби својство ратног заробљеника, а тиме посредно и статус борца, признато је свим припадницима оружаних снага стране у сукобу, као и припадницима милиција и добровољачких јединица које улазе у састав тих оружаних снага. Притом међународним правом није одређено које врсте трупа чине оружане снаге, већ је државама препуштено да то регулишу својим националним законодавством. Имајући у виду постојећу праксу, оружане снаге могу се састојати само од професионалних јединица, грађана на одслужењу војног рока и мобилисаног резервног састава, али државе у њихов састав

---

¹¹ Ову празнину у Хашком правилнику доктрина и судска пракса покушава да попуни уз помоћ Мартенсове клаузуле. По том схватању (видети, на пример, J.Andrassy, *op.cit.*, стр.579), пошто герилски рат није предвиђен Хашким правилником, ваља посегнути за општим начелима на која упућује та клаузула. Та општа начела, диктирана захтевима човечности и јавне свести, признају право становништву да се дигне против окупатора. Практично, то значи да би устаници на окупираној територији имали исти статус као припадници *levée en masse* на неокупираној територији, наравно ако испуњавају наведена два услова. Исти став заузео је Међународни војни суд у Нирнбергу у односу на злочине које су Немци извршили над припадницима покрета отпора у окупираним земљама (више о томе. З.Бучинић, *op.cit.*, стр. 145-146).

могу да укључе полицију, жандармерију, територијалну одбрану и добровољачке одреде¹².

Припадници осталих милиција и добровољачких одреда, тј. јединица које држава није укључила у састав својих оружаних снага, као и припадници организованог покрета отпора који делује изван или у оквиру територије једне стране у сукобу, па чак и ако је та територија окупирана, имаће статус ратних заробљеника ако испуњавају четири услова из Хашког правилника (да на челу имају лице одговорно за своје потчињене, да имају знак разликовања који се може уочити на одстојању; да отворено носе оружје; и да се при војном ангажовању придржавају ратних закона и обичаја)¹³, уз додатни услов да ове јединице припадају једној од страна у сукобу¹⁴. Статус ратних заробљеника признат је и становништву неокупираних територија које се дигло на општи устанак под истим условима које тражи Хашки правилник (да отворено носе оружје и да поштују ратне законе и обичаје).

¹² Б.Јанковић, З.Радивојевић, Међународно јавно право, Ниш, 2009, стр. 469.

¹³ Уношење хашких критеријума у Женевску конвенцију послужило је као повод да се у коментару уз ову одредбу ближе размотри садржај и значење услова који су се до тада чинили јасним. Када је о првом услову реч, тј. критеријуму одговорне команде, коментар истиче да командант може бити како војно, тако и цивилно лице. У погледу знака распознавања коментатори подразумевају његово непрекидно ношење и наглашавају да он мора бити исти за све чланове једне организације отпора и мора га користити само та организација. Занимљиво је да аутори коментара нису осетили потребу да посебно објашњавају захтев за отворено ношење оружја нити критеријум поштовања закона и обичаја рата, будући да та суштинска одредба обухвата све напред наведено. Видети: De Preux, ed., *Commentary III Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War*, International Committee of Red Cross, Geneva, 1960 (даље: *Commentary III Geneva Convention*), pp.59-61.

¹⁴ Захтев за припадност једној страни у сукобу је изузетно значајан критеријум који твори линију разграничења између учесника у непријатељствима који ужива имунитет за дела почињена током или у вези са сукобом и учесника који такав статус не стиче. У погледу начина на који треба успоставити везу са страном у сукобу суштина је да мора да постоји фактички однос организације отпора и стране која се налази у стању рата, с тим да је постојање те везе довољно. Она се може изразити само прећутним споразумом ако су дејства таква да јасно указују за коју се страну у сукобу организација отпора бори. Видети: *Commentary III Geneva Convention*, p.57.

Иако је из Хашког правилника преузела сва решења у погледу одређивања појма оружаних снага, важно је истаћи да Трећа женева конвенција отишла корак напред у односу на овај документ. Она, наиме, садржи значајну новину у дефинисању статуса ратног заробљеника. Према Конвенцији, својство ратног заробљеника признаје се и припадницима организованих покрета отпора који се боре на окупираној територији. На овај начин је коначно у међународном хуманитарном праву озакоњен герилски начин ратовања, а припадницима покрета отпора признат, макар и посредно, статус борца¹⁵.

2. Непосредна дефиниција

Допунски протокол I из 1977. године први је уговор из области међународног хуманитарног права који изричито и непосредно дефинише појам борца¹⁶. При томе, овај документ се не одређује за енумеративно дефинисање, тј. не садржи листу лица која се сматрају борцима. Протокол, напротив, полази од опште, апстрактне дефиниције овог појма, да би затим ближе одредио основна права и обавезе које се везују за статус борца. Ово ново решење садржано је у Одељку II Трећег дела које носи карактеристичан наслов „Статус борца и ратних заробљеника”.

Према изричитој одредби става 2 члана 43 Протокола „припадници оружаних снага страна у сукобу, изузимајући медицинско особље и свештенике, су борци”. Из тога јасно произилази да су борци сви припадници оружаних снага и да само они могу имати тај статус. Истом одредбом предвиђен је изузетак у погледу медицинског особља и свештеника који немају статус борца, чак иако су припадници оружаних снага.

Ради отклањања нејасноћа у погледу статуса борца Протокол у ставу 1 члана 43 даје новелирану дефиницију појма оружаних снага. Сагласно тој дефиницији "оружане снаге страна у сукобу састоје се

---

¹⁵ В.Кнежевић-Предић, Оглед о међународном хуманитарном праву: извори, домен примене, субјекти, Београд, 2007, стр.198-201.

¹⁶ Х.П.Гасер, Увод у међународно хуманитарно право (превод), Сарајево, 1999, стр.27.

од свих организованих оружаних снага, група и јединица, стављених под команду која је одговорна тој страни за руковођење својим потчињеним, чак када је та страна заступљена владом или неком влашћу коју противничка страна не признаје. Овакве оружане снаге подлежу интерном систему дисциплине који обезбеђује, између осталог, поштовање правила међународног права које се примењује у оружаним сукобима".

Ова дефиниција, за разлику од ранијих, не прави никакву разлику између редовних и ванредних оружаних снага. Услови да би се нека формација сматрала оружаним снагама, а њени припадници борцима, сада су значајно ублажени. Они обухватају:

- а) организованост, тј. постојање унутрашње организације војне природе;
- б) потчињеност команди које је одговорна страни у сукобу;
- в) подвргнутост унутрашњем систему дисциплине; и
- г) поштовање правила међународног хуманитарног права¹⁷.

Објашњење сваког од ових услова дато је у коментару члана 43, став 1 Протокола. Када је реч о захтеву организованости очигледно се ради о прилично флексибилном критеријуму, будући да постоје бројни степени организације. Њега, пре свега, треба тумачити у смислу да борбе треба да буду колективне природе, да се одвијају под одговарајућом контролом и према правилима, за разлику од појединаца који делују изоловано без одговарајућих припрема и обуке¹⁸.

Следећи захтев односи се на ефективну контролу. Одговорна команда се не може схватити другачије неко да лица која чине командну структуру познају право које се примењује у оружаним сукобима. Све оружане снаге, групе и јединице су нужно структуриране и хијејрархијски уређене, будући да су подвргнуте

---

¹⁷ Више о томе: Ф.Карлсховен. Ограничења вођења рата (превод), Загреб, 2001, стр.79.

¹⁸ Y.Sandoz, C.Swinarski, B.Zimmermann, eds., Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949 (даље:Commentary on the Additional Protocols) International Committee of the Red Cross, Geneva, 1987, p.512, para.1675.

команди која за своје операције одговара једној од страна у сукобу¹⁹.

Услов унутрашњег система дисциплине покрива област војног дисциплинског права, као и војно кривично право. Савремена је тенденција да се повреде правила Протокола и других правила међународног права сматрају као превасходно ствар војног кривичног права²⁰.

Када је о захтеву поштовања правила међународног хуманитарног права реч, Коментар прецизира да се не тражи поштовање у сваком појединачном случају. Довољно је да се правила међународног хуманитарног права поштују од стране оружаних снага као таквих²¹.

Потребно је, на крају, нагласити да се наведена четири услова морају испунити ефективно и кумулативно на бојном пољу да би се припадници такве оружане формације сматрали борцима.

3. Права и обавезе бораца

Одређивање статуса борца има посебан значај у међународном хуманитарном праву, јер из тог статуса произилазе одређена права, обавезе, одговорност и заштита ових лица у оружаном сукобу. Пошто је на општи начин одредио ко се сматра борцем, Протокол прецизно дефинише основна права и обавезе која се везују за овај статус.

Прво и основно право бораца је да директно учествују у непријатељствима²² и за сам чин борбе они нису одговорни. Њима је дозвољено да се међусобно боре и да примењују силу, па чак да убију или ране противника, а та за то не буду одговорни, односно санкционисани правилима националног кривичног права. По томе

---

¹⁹ Ibid.

²⁰ Ibid., pp.513-514, para.1675.

²¹ Ibid., p.515, para.1677.

²² Став 2 члана 43 Протокола. Коментар уз овај члан појашњава да директно учешће у непријатељствима имплицира непосредну узрочну везу између активности која је предузета и штете нанете непријатељу у време и на месту где се активност одвија; видети: Commentary on the Additional Protocols, p.516, para.1679.

се они разликују од обичних грађана који би за иста дела били кривично одговорни²³.

Иако су борци овлашћени да употребљавају оружје у борби и имају право да се међусобно рањавају и убијају, постоје ситуације када они добијају статус заштићеног лица по међународном хуманитарном праву. Они су заштићени од тренутка када престане њихово директно учешће у непријатељствима, а до тога најчешће долази када падну под власт или у руке непријатеља. У овом случају борци уживају свеобухватну заштиту коју обезбеђује статус ратног заробљеника. Из тога се изводи друго основно право које Протокол везује за статус борца. Реч је о њиховом праву да буду, односно постану ратни заробљеници када падну под власт непријатеља (став 1 члана 44).

С друге стране, борци имају одређене обавезе по међународном хуманитарном праву. Њихова главна обавеза састоји се у поштовању ових правних правила²⁴. Према томе, борци немају одређене руке у коришћену начина и средстава за вођење борбе, већ су лично одговорни за сваку повреду правила међународног хуманитарног права. Мада не одговарају за само учешће у непријатељствима, они су одговорни и могу бити кажњени за непоштовање ових правила у борби. Међутим, Протокол изричито предвиђа да кршење правила међународног хуманитарног права не лишава ова лица статуса борца и права да се сматрају ратним заробљеницима када падну под власт непријатеља (став 2 члана 44).

Друга основна обавеза бораца је да се разликују од цивилног становништва. То је логична последица правила да борци могу да учествују у непријатељствима и да буду нападнути, за разлику од цивилног становништва које нема право да врши непријатељства и не сме бити нападано. Ова обавеза има управо за циљ да се појача заштита цивилног становништва од последица непријатељстава (став 3). У циљу разликовања од цивила борци обично носе војну униформу²⁵. Праксу држава у погледу ношења униформе бораца прописане за редовне униформисане оружане јединице прихвата и

²³ Х.П.Гасер, *op.cit.*, стр.28

²⁴ М.Сассоли, А.Бувје, *How Does Law Protect in War?*, International Committee of the Red Cross, Geneva, 1999, p.121.

²⁵ Б.Јанковић, З.Радивојевић, *op.cit.*, стр.469.

Протокол (став 7), мада изричито не захтева да припадници оружаних снага носе униформе.

Као минимум, међународно хуманитарно право обавезује борце да се у нормалним околностима разликују од цивилног становништва када учествују у нападу или у војним операцијама које представљају припрему за напад (став 3)²⁶. Борац, дакле, није у обавези да се стално разликује од цивилног становништва, већ само док је ангажован у борби или војној операцији која претходи нападу. Практично то значи да једно лице може да наизменично мења статус борца и цивила, што одговара герилском начину ратовања²⁷. Међутим, борци који учествују у борби или војним операцијама које претходе нападу не разликујући се од цивила ризикују да изгубе право на добијање статуса ратног заробљеника уколико се нађу у власти противничке стране (став 4)²⁸.

Насупрот нормалним околностима, постоје изузетне ситуације када се због природе непријатељског напада борац не може разликовати од цивилног становништва. Овакве ситуације могуће су на подручјима под страном окупацијом или у операцијама иза непријатељских линија које су карактеристичне за народне ослободилачке ратове. Тада се припадници герилског покрета не могу разликовати од цивила током својих војних операција, а да притом задрже било какву могућност успеха²⁹.

У том случају Протокол (став 3) прописује да ће припадник оружаних снага који учествује у непријатељствима задржати статус борца чак и ако се не разликује од цивила под условом да отворено носи оружје:

---

²⁶ На пример, размештање трупа, маневрисање или повлачење из напада.

²⁷ В.Ђ.Деган, Међународно право, Ријека, 2000, стр.881; З.Вучинић, *op.cit.*, стр.149.

²⁸ Ово строго правило одмах је, међутим, ублажено у наставку истог става који прописује да он ипак ужива заштиту једнаку у сваком погледу са оном која се пружа ратним заробљеницима Трећом женевском конвенцијом и овим Протоколом. На крају тог става предвиђено је да се истоврсна заштита примењује чак и „у случају када је то лице изведено пред суд и осуђено због повреде коју је учинило". Штавише, сагласно ставу 5 члана 44, питање губитка статуса уопште се не поставља ако борац "падне под власт противничке стране када није ангажован у нападу или војној операцији припреме за напад". За даљу анализу ове одредбе: Ф.Карлсховен, *op.cit.*, стр.81.

²⁹ *Commentary on the Additional Protocols*, p.529, para.1698.

а) за време сваког војног ангажовања;

б) у време када га противник може видети док је ангажован у војном развијању које претходи предузимању напада у коме ће учествовати.

Значење израза "за време сваког војног ангажовања" није тешко одредити. Коментар уз овај члан појашњава да наведену формулацију треба тумачити тако да се оружје мора носити отворено током саме битке, било да је она дефанзивне или офанзивне природе³⁰. Објашњење друге ситуације која обухвата „време када га противник може видети док је ангажован у војном развијању које претходи предузимању напада у којем ће учествовати" већ је много сложеније. Коментатори указују да су тим поводом ставови држава били значајно подељени током дипломатске конференције која је претходила усвајању Протокола. По мишљењу неких делегација, ова ситуација означава сваки покрет (кретање) према месту са којег отпочиње напад. Став других био је да то укључује само коначно кретање ка положајима са којих ће се пуцати, док су неке делегације под тим подразумевале само моменат када се заузима борбени положај непосредно пре отпочињања напада³¹.

Сличне несагласности појавиле су се и у погледу утврђивања значења израза „војно развијање које претходи предузимању напада". Присталице првог становишта сматрале су да обавеза отвореног ношења оружја наступа у моменту када се напусти место окупљања или сусрета са намером да се приближи циљу, без обзира на ризик. Другим речима, да ангажовање у војном развијању значи - „сваки непрекинути тактички покрет према месту са кога ће отпочети напад". Тим поводом аутори поменутог коментара примећују да постоји више него суптилна разлика између „сваког покрета према месту са кога ће отпочети напад", „војног развијања које претходи предузимању напада", „последњег корака када борци заузимају своје борбене позиције непосредно пре отпочињања непријатељстава" и развијања непосредно пре напада, које се често подудару са стварним отпочињањем напада³².

³⁰ Ibid., p.534, para.1708.

³¹ Ibid., para.1709.

³² Ibid., pp.534-535, paras.1710-1711.

Увођењем допунског критеријума „када га противник може видети“ ове несагласности нису отклоњене. Према ставу неких делегација, тај израз треба тумачити као видљив не само голим оком, већ и уз помоћ двогледа, инфрацрвених средстава или средстава за изоштравање изгледа³³. Творци коментара и сами признају да формула отвореног ношења оружја и развијања не даје адекватан одговор у случајевима када борац у цивилној одећи користи оружје које не сме прерано открити ако жели да буде успешан (на пример, скривено средство које се састоји од бомбе која се носи у војничкој торби или ранцу). У том погледу ситуација није другачија од оне која се примењује на мине или мине изненађења које користе и редовне оружане снаге. Зато се у ситуацијама коришћења и постављања ових средстава борци могу разликовати од цивилног становништва само ношењем знака распознавања³⁴.

Упркос неслагањима и отпору појединих држава, прихватањем Протокола остварен је одлучујући напредак у дефинисању појма борца на међународном плану. О томе речито сведочи не само чињеница да су напуштене посредне дефиниције из ранијих докумената, већ и то да је овај појам веома широко одређен. Поред припадника оружаных снага који су се традиционално сматрали борцима (борци *stricto sensu*), овај статус признат је сваком лицу које непосредно учествује у непријатељствима и отворено носи оружје, чак и када не носи униформу или други знак распознавања, али под условом да се разликује од цивилног становништва, барем док учествује у нападу или војној операцији која претходи нападу (борци *lato sensu*). Овим решењем направљен је значајан искорак у односу на ранија правила која нису дозвољавала наизменично мењање статуса бораца и цивила у међународним оружаным сукобима.

---

³³ У овом смислу формулисана је интерпретативна изјава Аустралије дата приликом прихватања Протокола; за друге примере изјава и резерви држава: A.Cassese, *Geneva Protocols of 1977 on the Humamitarian Law of Armed Conflicts and Customary International Law*, *Pacific Law Journal*, 1984, no 3, pp.72-73; В.Кнежевић-Пређић, *op.cit.*, стр.215-216.

³⁴ *Commentary on the Additional Protocols*, p.536, para.1713.

III САНИТЕТСКО И ВЕРСКО ОСОБЉЕ

У сваком међународном оружаном сукобу учествују и друге категорије лица које немају статус бораца. Међу њима посебан положај имају припадници санитетског и верског особља. У најширем смислу, санитетско особље у оружаном сукобу чине лица која су ангажована ради обављања медицинских задатака, као што су нега и лечење рањеника, болесника и бродоломника, њихово проналажење, прикупљање, евакуација са бојног поља и транспортовање до санитетских установа и јединица. У ову категорију, такође, спадају особе које опслужују санитетске установе и рукују санитетским средствима и материјалом. Санитетско особље углавном обухвата лекаре, лекарске помоћнике, болничаре, апотекаре, апотекарске помоћнике, лаборанте, али и оне који управљају организацијом и делатностима санитетских установа и јединица. Овде се могу уврстити и носачи рањеника и болесника, као и особље које је намењено за послугу у тим установама³⁵.

У класичном међународном ратном праву појам санитетског особља био је веома уско дефинисан и ограничен само на припаднике војних медицинских установа и јединица³⁶. У женевским конвенцијама из 1949. године тај статус је признат и цивилном санитетском особљу³⁷, да би Протокол из 1977. усвојио једну свеобухватну дефиницију која у појам санитетског особља укључује веома широк круг војних и цивилних лица која стално или привремено обављају послове од медицинског значаја³⁸. Према данас важећем међународном хуманитарном праву, следеће категорије лица сматрају се припадницима санитетског особља:

- а) војно санитетско особље, било стално или привремено;

³⁵ Г.Перазиф, Међународно ратно право, Београд, 1966, стр.178.

³⁶ Ово је последица чињенице да су се до краја Другог светског рата рањеницима, болесницима и бродоломницима сматрали само припадници оружаних снага, дакле само војни, али не и цивилни рањеници, болесници и бродоломници. У том смислу формулисана су одредбе Женевских конвенција из 1864, 1906. и 1929. године. Више о томе: З.Вучинић, *op.cit.*, стр.338-339.

³⁷ Чланови 24-27 Женевске конвенције за побољшање положаја рањеника и боленика у оружаним снагама (даље: Прва женевска конвенција)

³⁸ Члан 8, тачке в), д) и ј) Протокола.

б) цивилно санитетско особље које је одредила једна страна у сукобу за санитетске задатке или за управљање санитетским јединицама или транспортима;

в) санитетско особље које је трећа (неутрална) држава или непристрасна међународна хуманитарна организација ставила на располагање једној страни у сукобу;

г) санитетско особље националних друштава Црвеног крста и других националних добровољних друштава за помоћ које је признала и посебно овластила једна од страна у сукобу³⁹.

Са сталним санитетског особљем изједначавају се војна лица која су у случају потребе посебно обучена да се користе као помоћни болничари или носачи приликом проналажења, прикупљања, преношења или неговања рањеника и болесника⁴⁰. За време док раде на тим пословима они уживају исту заштиту као и професионално санитетско особље⁴¹.

Право на заштиту својствену санитетском особљу може да ужива и цивилно становништво које негује болеснике и рањенике. Савремено међународно хуманитарно право дозвољава цивилном становништву да, на сопствену иницијативу, или на позив једне стране у сукобу, чак и на запоседнутим или окупираним територијама, прикупља рањенике болеснике и бродоломнике и брине се о њима. За такав хуманитарни рад они не могу бити узнемиравани, гоњени, осуђивани или кажњавани, али под условом да се рањеници и болесници поштују без обзира на то којој страни припадају, као и да се над њима не врше акти насиља⁴².

Верско особље у традиционалном међународном ратном праву обухватало је само војне свештенике придодате оружаним снагама или њиховом војном санитетском особљу. Они су обављали верске дужности ради задовољења духовних потреба припадника оружаних снага, односно рањеника, болесника и ратних заробљеника. Исти статус имало је верско особље болничких бродова, док свештеници додељени грађанским болницама или цивилним санитетским

---

³⁹ M Sassoli, A. Bouvier, op. cit., p. 134.

⁴⁰ Члан 25 Прве женевске конвенције.

⁴¹ К. Обрадовић, М. Шаховић, М. Деспот, Међународно хуманитарно право: развој, примена, санкције, Београд, 2002, стр. 286.

⁴² Члан 18 Прве женевске конвенције.

транспортима нису уживали посебну заштиту⁴³. Савремено међународно хуманитарно право проширило је појам верског особља на све категорије војних или цивилних свештеника који се стално или привремено, односно на неодређено или ограничено време, баве религиозним позивом. У том смислу, Протокол под верским особљем подразумева војна или цивилна лица, као што су, на пример, капелани, муфтије или рабини, која се искључиво баве свештеничком службом и која су придодата:

- а) оружаним снагама једне стране у сукобу;
- б) санитарским јединицама или санитарским транспортима једне стране у сукобу;
- в) санитарским јединицама или санитарским транспортима неутралне државе, признатог или овлашћеног друштва за помоћ такве државе и непристрасне међународне хуманитарне организације; и
- г) организацијама цивилне заштите једне стране у сукобу⁴⁴.

Правни положај и заштита санитарског и верског особља детаљно су регулисани правилима садржаним у женевским конвенцијама из 1949. и Протоколу из 1977. године. Та правила предвиђају читав низ права које ово особље ужива, али им истовремено намећу одређене обавезе. Кад је реч о правима, карактеристично да се она примењују у различитим ситуацијама у зависности од тога да ли се медицинско и верско особље налази на бојном пољу, позадини, посебно заштићеним зонама, или је, пак, пало у руке непријатеља, или се налази под његовом контролом⁴⁵. С друге стране, обавезе се појављују као еквивалент права, будући да је њихово испуњавање претпоставка да би ово особље уживало заштиту коју им признаје међународно хуманитарно право.

Прво и основно правило је да санитарско и верско особље не сме бити предмет напада. Забрана напада односи се како на припаднике овог особља појединачно, тако и скупно, без обзира на

---

⁴³ Чланови 24 и 28 Прве женевске конвенције и члан 36 Друге женевске конвенције.

⁴⁴ Члан 8, тачка в) Протокола.

⁴⁵ M Sassoli, A. Bouvier, *op.cit.*, p.134.

то где се налазе. Они не само да не могу бити нападани, већ се морају поштовати и штитити у свакој прилици⁴⁶.

Санитетско особље може бити наоружано за личну одбрану. Поред тога, њему је дозвољено да, у случају потребе, штити болеснике и рањенике од насиља и да спречава пљачку медицинске опреме и залиха. У ту сврху има право да носи и употребљава лако наоружање⁴⁷.

Право је санитетског особља да обавља своју професију у складу са медицинском етиком. За извршавање медицинских дужности у складу са лекарском етиком нико не сме бити кажњен, без обзира на то ко су лица која од тога имају користи⁴⁸.

Уколико падне под власт непријатеља, санитетско и верско особље неће се сматрати ратним заробљеницима. Оно може бити задржано ако то захтевају здравствено стање, духовне потребе и број ратних заробљеника. У том случају њима се омогућава вршење медицинске функције у корист ратних заробљеника првенствено властите стране у сукобу⁴⁹. Особље чије задржавање није неопходно мора бити враћено страни којој припада (репатријација) чим се за то створе услови и то допусте војне потребе⁵⁰.

Када се налазе под контролом непријатеља, припадници санитетског особља не смеју бити присиљавани да обављају послове супротно правилима лекарске етике. Исто тако, они имају право на чување медицинске тајне и нису дужни да открију идентитет лица које лече, осим ако таква обавеза постоји по законима стране којој припада или се ради о поштовању прописа који предвиђају обавезну пријаву заразних болести⁵¹.

Насупрот правима постоје и одређене обавезе санитетског и верског особља. Њихова главна дужност је да не учествују непосредно у непријатељствима. То особље може изгубити посебну заштиту ако се оно непосредно или санитетска јединица којој

---

⁴⁶ Члан 24 Прве женевске конвенције.

⁴⁷ Више о томе: Х.П.Гасер, *op.cit.*, стр.35; К.Обрадовић, М.Шаховић, М.Деспот, *op.cit.*, стр.287

⁴⁸ Став 1 члана 16 Протокола.

⁴⁹ Члан 28 Прве женевске конвенције.

⁵⁰ Члан 30 Прве женевске конвенције.

⁵¹ Ставови 2 и 3 члана 16 Протокола.

припадају употреби за вршење радњи које су штетне за непријатеља, а изван своје хуманитарне функције. У овом случају заштита не престаје аутоматски, него тек после претходног упозорења које је у разумном року остало без одговора⁵².

Остале обавезе санитетског и верског особља су да поштују медицинску етику, да пружају помоћ без икакве дискриминације и да поштују принцип неутралности. Коначно, њихова је дужност да имају одређени знак за идентификацију и распознавање. У том циљу они морају бити снабдевени посебном личном картом и носити знак црвеног крста или полумесеца.

IV НЕБОРЦИ

Подела учесника у оружаном сукобу на борце и неборце има другу традицију у неписаном, обичајном међународном ратном праву. Као неборци уобичајено се сматрају лица која припадају оружаним снагама или их легитимно прате, али не учествују непосредно у војним операцијама. Њихова улога састоји се у обављању специфичних служби и послова за потребе оружаних снага. Реч је о пружању различитих облика помоћи и услуга који су потребни за успех борбених дејстава⁵³.

Иако се налазе у саставу оружаних снага, неборци нису директно укључени у акте непријатељства. Њима није допуштено да воде борбу оружјем нити се против њих сме користити оружје. Они своје оружје могу употребити само ради сопствене одбране или ради заштите лица која су им поверена, односно једино онда када су нападнути. Уколико сами први не нападну, против њих је забрањено употребити оружје⁵⁴.

Разлику између бораца и небораца на терен кодификованог, писаног ратног права први уводи Хашки правилник из 1907. године. Према овом акту (члан 3) оружане снаге зараћених страна могу да се састоје од бораца и небораца. Под неборцима се подразумевају лица која су у саставу оружаних снага, али не учествују непосредно

⁵² Члан 21 Прве женевске конвенције.

⁵³ И.И.Котлјаров, *Международное гуманитарное право*, Москва, 2003, стр.44.

⁵⁴ К.Обрадовић, М.Шаховић, М.Деспот, *op.cit.*, стр.287.

у ратним операцијама. Ту спадају припадници интендантске и административне службе. У ову категорију Хашки правилник, такође, убраја лица која прате једну армију, али јој не припадају непосредно, као што су новински дописници и извештачи, трговци и лиферанти (члан 13).

У случају да ова лица падну под власт непријатеља, постоји могућност задржавања. Право заробљавања небораца правда се њиховом блиском, иако у начелу неборбеном, сарадњом са властитим оружаним снагама и њиховим ратним подухватима. Страна која их је заробила овлашћена је да, зависно од околности случаја, одлучи да ли ће их једноставно пустити на слободу, задржати одређено време, или држати читаво време трајања оружаног сукоба⁵⁵. Уколико непријатељ жели да их задржи, ова лица добијају третман и статус ратних заробљеника. Као услов са такво поступање Хашки правилник тражи да они имају исправу војних власти армије коју су пратили.

Женевска конвенција о поступању са ратним заробљеницима из 1949. године, такође, прихвата поделу на борце и неборце. Међутим, за разлику од Хашког правилника, она их не помиње уопштено, већ прецизно одређује ко се сматра неборцем, тј. лицем које прати оружане снаге иако непосредно не улази у њихов састав. Овој категорији припадају:

- а) цивилни чланови посада војних ваздухоплова;
- б) ратни дописници;
- в) снабдевачи;

г) припадници радних јединица или служби чија је дужност да се старају о удобности оружаних снага под условом да за то добили дозволу од оружаних снага у чијој се пратњи налазе и да су снабдевени посебном личном картом.

Поред наведених категорија, неборцима се сматрају чланови посада, укључујући ту команданте, пилоте и ученике трговачке морнарице и цивилног ваздухопловства страна у сукобу који не уживају повољнији поступак по основу других правила међународног права⁵⁶.

---

⁵⁵ Ф.Карлсховен, *op.cit.*, стр.43.

⁵⁶ Ставови 4 и 5 члана 4 Треће женевске конвенције.

Сва наведена лица немају статус бораца, али нису изједначена ни са цивилним становништвом. Њихов покложај у међународном хуманитарном праву је специфичан и налази се на прелазу између цивила и бораца. Сличност са цивилним становништвом огледа се у томе што они немају право да директно учествују у непријатељствима. Уз то, као и цивили, не смеју бити непосредни предмет напада, односно легитимни војни циљ. Оно што их разликује од цивила, а чини их сличним борцима, јесте правило да у случају пада у руке непријатеља они постају ратни заробљеници⁵⁷. У том смислу је и Женевска конвенција у члану 4 изричито предвидела да и неборци који падну под власт непријатеља имају положај ратних заробљеника⁵⁸.

За разлику од наведених докумената, Протокол из 1977. године више не прави разлику између бораца и небораца. Штавише, у овом акту уопште не фигурира назив неборац. Протокол једино познаје појам борца из којег изричито искључује санитарско особље и свештенике.

Овакав нови приступ у теорији међународног хуманитарног права објашњава се тиме да је у условима савременог ратовања традиционално разликовање небораца од бораца изгубило ранији значај. Стога би се могло рећи да и лицима која улазе у састав оружаних снага, али не узимају непосредно учешће у непријатељствима, припада статус борца у његовом општем значењу. Иако њихова функција у оружаним снагама и војној организацији није преваходно везана за вођење борбе, они имају право да користе оружје. Уосталом, сва ова лица су иначе припадници редовних оружаних снага⁵⁹.

Упркос томе што Протокол изричито не користи тај термин, за санитарско и верско особље могло би се рећи да у савременим условима једино има статус небораца схваћених у ширем смислу⁶⁰. Они улазе у састав копнених оружаних снага, али немају право да директно учествују у ратним операцијама. С друге стране, оружје

⁵⁷ Б.Јанковић, З.Радивојевић, *op.cit.*, стр.469.

⁵⁸ Члан 4 Треће женевске конвенције.

⁵⁹ З.Бучинић, *op.cit.*, стр.147.

⁶⁰ И.И.Котлјаров, *op.cit.*, стр.45.

могу користити само ради личне одбране и нису ратни заробљеници када падну у руке непријатеља.

Неборцима *lato sensu* у поморском рату сматрале би се посаде војних болничких бродова који су изграђени или опремљени у циљу пружања помоћи рањеницима, болесницима и бродоломницима⁶¹. У ваздушном рату неборци у ширем значењу били би чланови посаде санитетских ваздухоплова који се користе за евакуацију и лечење рањеника и болесника⁶².

У ДРУГИ УЧЕСНИЦИ У ОРУЖАНОМ СУКОБУ

Учешћем бораца и небораца није закључена листа субјеката који су укључени у међународни оружани сукоб. Поред њих, постоји посебна категорија лица која директно учествују у непријатељствима и и често користе оружје, али им се не признаје статус бораца. Уз то, у оружаном сукобу они не уживају заштиту коју обезбеђује положај ратног заробљеника у случају када падну у руке непријатеља. Таква лица су шпијуни и плаћеници.

1. Шпијуни

Шпијуни су лица која тајно или под лажним изговором прикупљају или настоје да прикупе обавештења у оперативној зони једне стране са намером да их саопште противнику. Обавештења која прибављају ова лица обухватају разне податке о јачини, саставу, намери и распореду трупа и наоружању противничке стране, као и податке о земљи и њеном становништву⁶³. Као зона операција на којој делују шпијуни сматра се читава територија под влашћу или контролом противника⁶⁴.

Битно обележје деловања шпијуна је тајност у припреми и извођењу акција. Зато се према Хашком правилнику (члан 29) шпијунима не сматрају: а) непрерушени војници који продру у

---

⁶¹ Члан 22 Друге женевске конвенције.

⁶² Члан 36 Прве женевске конвенције.

⁶³ Г.Перацић, *op.cit.*, стр.129.

⁶⁴ В.Ћ.Деган, *op.cit.*, стр.853.

оперативну зону непријатељске војске ради прикупљања обавештења; и б) војна и невојна лица задужена да преносе пошиљке намењене њиховој или непријатељској војсци која отворено врше свој задатак. У првом случају ради се о извиђачима и обавештајцима који делују у својој униформи, док су у другом најчешће у питању курири.

Протокол из 1977. године (члан 46) прецизира и проширује ситуације које искључују шпијунажу. Њиме је најпре предвиђено да се неће сматрати ангажованим у шпијунажи припадник оружаних снага који у својој војничкој униформи прикупља или покушава да прикупи обавештења за своју страну на територији коју контролише противничка страна. Поред тога, прописано је да се не сматра шпијуном припадник оружаних снага који на територији коју је окупирао противничка страна прикупља или покушава да прикупи обавештења од војног значаја ако на тој територији иначе пребива и ако то не ради лажно се представљајући и на тајни начин. Уколико, пак, такав припадник не пребива на окупираној територији, а бави се шпијунажом на њој, неће се сматрати шпијуном ако није ухваћен пре него што се придружио оружаним снагама којима припада.

Иако шпијунажа по међународном хуманитарном праву није забрањена, припадник оружаних снага који падне под власт противничке стране док се бави шпијунажом неће бити третиран као борац и неће уживати заштиту која произилази из таквог статуса. Такво лице нема ни положај ратног заробљеника⁶⁵ и подлеже кажњавању по националним прописима стране у чијој се власти налази.

Међународно право обавезује стране у сукобу да морају судити шпијуну који је ухваћен на делу. То значи да не може бити кажњен без претходног правичног и непристрасног суђења⁶⁶. Забрањено је ухваћене шпијуне стрељати по кратком поступку и без суђења.

Шпијун који се после обављеног задатка прикључио својој војсци, а касније падне под власт непријатеља, сматра се ратним заробљеником. Он неће бити одговоран за раније извршено дело

---

⁶⁵ Став 1 члана 46 Протокола.

⁶⁶ Члан 30 Хашког правилника

шпијунже⁶⁷. Будући да има статус ратног заробљеника, њему се не сме судити за такво дело, нити се то може узети као отежавајућа околност за казну, уколико би после заробљавања био осуђен за неко друго кривично дело.

2. Плаћеници

Учешће плаћеника у ратовима има дугу традицију која сеже све до античког доба. У средњем и новом веку регрутовање плаћеничке војске представљало је честу појаву⁶⁸, да би у савремено доба пракса коришћења плаћеника у међународним, али и све бројнијим унутрашњим сукобима, попримила масовни карактер.

Плаћеници су странци без пребивалишта у држави за коју се боре и чији је једини мотив ратовања лична корист и зарада. Из тог разлога они су више склони пљачки приватне и јавне имовине и злочинима против цивилног становништва него припадници оружаних снага. Сурове последице ангажовања плаћеника и тешке повреде начела хуманости које су починили у многим оружаним сукобима подстакли су државе и међународне организације да приступе регулисању установе плаћеништва на регионалном и универзалном плану. У оквиру Организације афирчког јединства 1977. године усвојена је Конвенција о елиминацији плаћеништва у Африци⁶⁹. На општем плану Генерална скупштина Уједињених

---

⁶⁷ Члан 31.

⁶⁸ Историјски извори показују да је још Картагина имала војску састављену искључиво од плаћеника, а и да је Александар Велики у својој армији ангажовао око педесет хиљада таквих ратника. У средњем веку, многи су владари изнајмљивали за новац професионалне ратнике. Тако је Француска формирала посебне чете плаћеника, а сличне јединице образоване су у Енглеској. Крајем 18. века пруска војска бројала је око две стотине хиљада страних плаћеника. Тридесетак хиљада плаћеника било је ангажовано и током америчке борбе за независност. Више о томе видети: З.Вучинић, *op.cit.*, стр.154, као и литературу наведену у белешкама 253-258.

⁶⁹ Пре тога је Организација афричког јединства 1972. године усвојила Конвенцију о елиминацији плаћеника. Ова конвенција није ступила на снагу, али је послужила као основа за доношење нове Конвенције.

нација усвојила је 1989. године Конвенцију против регрутовања, коришћења, финансирања и обучавања плаћеника⁷⁰.

У области међународног хуманитарног права појам плаћеника први пут је дефинисан Протоколом из 1977. године. Према овом акту (члан 47) плаћеником се сматра лице које:

а) је специјално регрутовано, локално или у иностранству, да би се борио у оружаном сукобу;

б) стварно учествује у непријатељствима;

в) мотивисано је да учествује у непријатељствима углавном са жељом за личном коришћу и коме је, у ствари, обећана од стране у сукобу или у њено име, материјална накнада знатно већа од оне која је обећана или плаћена борцима сличног ранга или функције у оружаним снагама те стране;

г) није држављанин стране у сукобу нити има пребивалиште на територији коју контролише страна у сукобу;

д) није припадник оружаних снага стране у сукобу;

ђ) није послато од државе која није страна у сукобу по службеној дужности као припадник њених оружаних снага⁷¹.

Преузимајући у свему ову одредбу, поменута Конвенција УН из 1989. године проширује дефиницију плаћеника. Према њеним одредбама (члан 1) плаћеником се сматра и лице које је на основу споразума специјално регрутовано, локално или у иностранству, ради учествовања у насилном обарању владе, као и другим облицима подривања уставног уређења или територијалног интегритета државе.

Коришћење плаћеника није забрањено међународним хуманитарним правом нити само по себи представља његову повреду. Исто тако, плаћеништво још увек није предвиђено као међународни злочин на универзалном плану. Према Протоколу из 1977. године, ангажовање плаћеника не сматра се повредом овог акта, тако да

⁷⁰ Усвојена резолуцијом на XXXXIV заседању 4. децембра 1989. године.

⁷¹ Ова дефиниција унета је у протокол на иницијативу афричких земаља као одговор на масовно ангажовање плаћеника од стране колонијалних сила током борбе за њихово ослобођење и независност. Међутим, постоје и тешкоће у практичној примени ове одредбе. Наиме, да би неко лице у оружаном сукобу било оквалификовано као плаћеник, тражи се јасна и убедљива потврда његовог статуса. Видети: К.Обрадовић, М.Шаховић, М.Деспот, *op.cit.*, стр.293.

стране у сукобу нису одговорне ако се користе овим лицима⁷². С друге стране, околност да се неко лице налази у својству плаћеника не чини га кривично одговорним. Плаћеник, међутим, одговара за све све злочине које је извршио, а који су прописани у међународном или националном кривичним правом. Уколико пак право земље која га зароби или ухапси предвиђа и само плаћеништво као кривично дело, тада ће плаћеник одговорати и ако није извршио никакав други злочин⁷³.

Конвенција УН из 1989. године отишла је корак даље у спречавању и ограничавању праксе коришћења плаћеника. Повреду њених одредаба, сагласно члановима 2 и 3, представља како учешће плаћеника у непријатељствима или актима насилног подривања уставног уређења, тако и њихово регрутовање, коришћење, финансирање и обучавање. Овом Конвенцијом државе уговорнице су се обавезале да:

- а) не стоје иза било које од ових радњи;
- б) забране и спречавају активности појединаца, група и организација чији је циљ охрабривање, подстицање, организовање и чињење аката супротних Конвенцији;
- в) међусобно сарађују у спречавању њених повреда и у својим националним прописима на одговарајући начин кривично санкционишу кршење њених одредаба.

Поред тога, Конвенција (члан 4) утврђује индивидуалну кривичну одговорност за акте који представљају њену повреду. Та одговорност односи се на сва лица која регрутују, користе, финансирају и обучавају најамнике. Одговорност обухвата и лица која учине покушај, односно саучествују у кршењу ове Конвенције. Кад је реч о одговорности државе уговорнице, она се утврђује на основу општих правила која регулишу то питање (члан 16).

Највећи напредак у погледу забране плаћеништва и кривичне одговорности у овој области остварен је на регионалном плану усвајањем поменуте Конвенције Организације афричког јединства. Она плаћеништво квалификује као злочин (члан 4), тако да сама

---

⁷² У смислу члана 91 стране у сукобу биће одговорне само за ратне злочине извршене од стране плаћеника који су деловали у редовима њихових оружаних снага.

⁷³ В. Ђ. Деган, *op.cit.*, стр.854.

чињеница да је неко лице плаћеник чини га кривично одговорним, без обзира да ли делује као појединац, члан неке групе или удружења. Кривичној одговорности подлеже и представник државе уговорнице који организује, помаже, финансира и промовише плаћенике у оружаним активностима усмереним против територијалног интегритета и политичке независности друге државе. Кривична одговорност постоји и у случају непредузимања активности потребних ради спречавања оваквих појава.

Без обзира на наведене разлике, заједничко у свим међународним документима је да се плаћеницима не признаје статус борца, као ни права, обавезе и заштита која из тог положаја произилазе. Они, такође, немају право на статус ратног заробљеника када падну под власт противника⁷⁴. Таква лица немају ни положај страног држављана који се бори у саставу оружаних снага једне од страна у сукобу.

Иако су стављени изван заштите међународног хуманитарног права, плаћеницима који падну под власт противника пружају се основне гаранције од различитих облика нехуманих поступака⁷⁵. Са њима се у свим приликама мора поступати човечно, без икакве дискриминације, уз уживање минимума заштите, поштовање личности, забрану свих нехуманих дела, као и пружање основних гаранција у судском поступку.

---

⁷⁴ Став 1 члана 47. Према становишту неких западних држава ова одредба противи се основној идеји да право на статус ратног заробљеника не зависи од побуда, ма колико оне биле вредне презира, које су неко лице навеле да учествује у непријатељствима. Упркос томе, могуће негативне последице става 1 у великој мери ублажене су ставом 2 овог члана који квалификацију одређеног лица као плаћеника чини зависном од кумулативног испуњења више услова, од којих је један „да није припадник оружаних снага стране у сукобу“. Последица овог захтева је да се правило из става 1, по коме плаћеник нема право на статус ратног заробљеника, примењује само на припаднике потпуно независне плаћеничке војске која није „под командом одговорној једној страни у сукобу за понашање својих подчињених“. За даљу расправу о томе: Ф.Карлсховен, *op.cit.*, стр.83-84.

⁷⁵ Члан 75 Протокола.

Резиме

Разликовање између бораца и небораца има значајне последице у међународном хуманитарном праву. Из статуса који одређени учесник у оружаном сукобу има непосредно произилазе и зависе његова права, обавезе, заштита и одговорност.

Појам борца дуго времена није био непосредно дефинисан у међународном праву, већ је везиван за статус припадника оружаних снага или ратног заробљеника. Тек са усвајањем Допунског протокола I уз Женевске конвенције из 1977. године дошло се до прецизне дефиниције по којој су борци припадници оружаних снага који директно учествују у непријатељствима и постају ратни заробљеници када падну под власт непријатеља. Њихове основне обавезе су да поштују правила међународног хуманитарног права и да се разликују од цивилног становништва.

Санитетско и верско особље у саставу оружаних снага нема статус бораца нити право да непосредно учествује у непријатељствима и зато не сме бити предмет напада. Уколико падну под власт противника нису ратни заробљеници и имају право да наставе обављање своје професије. Обавезе санитетског и верског особља су да поштују медицинску етику, да пружају помоћ без икакве дискриминације, да поштују принцип неутралности и да имају одређени знак за идентификацију и распознавање.

Као неборци сматрају се лица која припадају оружаним снагама или их прате ради обављања служби које су неопходне за успех борбених дејстава. Њихов положај у међународном хуманитарном праву налази се између цивила и бораца. Сличност са цивилним становништвом огледа се у томе што они немају право да директно учествују у непријатељствима. Уз то, као и цивили, не смеју бити непосредни предмет напада, односно легитимни војни циљ. Оно што их разликује од цивила, а чини сличним борцима, јесте правило да у случају пада у руке непријатеља они постају ратни заробљеници.

У оружаним сукобима учествују посебне категорије лица која су директно укључена у вршење непријатељстава и употребљавају оружје, али им се не признаје статус бораца Овде спадају шпијуни и плаћеници, који се понекад називају и непривилегованим борцима

или борцима на сопствени ризик. Њима није није признато право да буду ратни заробљеници када падну под власт противника, нити да уживају заштиту која из тог статуса произилази по међународном хуманитарном праву.

*Prof. Zoran Radivojević, LL.D.
Full Professor
Faculty of Law, University of Niš*

COMBATANTS AND NON-COMBATANTS IN THE INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW

Summary

The distinction between the combatants and non-combatants has a special significance in the International Humanitarian Law because the status of participants in the armed conflicts is closely associated with certain rights, duties and protection. Combatants are members of the armed forces directly involved in the animosities; as such, they are regarded as prisoners of war in case they fall under the enemy control. They are obliged to observe the rules of International Humanitarian Law and to clearly distinguish themselves from the civilians. Medical personnel and clergy who are part of the armed forces do not have the status of combatants, nor do they have the right to be directly involved in the warfare. For this reason, they cannot be subject of attack. In case they fall into the power of the enemy, they are not regarded as prisoners of war and they have the right to proceed with their professional activities. Non-combatants are people who either accompany or are part of the armed forces for the purpose of performing some other services necessary for the success of the military operations. In the International Humanitarian Law, they rank between the civilians and the combatants because they are not entitled to participate in the military operations and cannot be subject of attack; however, they may become prisoners of war if they fall under the enemy control. Other participants in armed conflicts who are directly involved in animosities (such as spies and mercenaries) are not considered to be combatants. They cannot be recognized as prisoners of war, nor do they enjoy the International Humanitarian law protection arising from the POW status.

Keywords: *combatant, non-combatant, medical personnel and clergy, prisoners of war, civilians, spy, mercenary*